

TÖRTÉNETI IRODALOM.

Magyarországi jogtörténelmi Emlékek.

— II-İK ÉS BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY. —

II. Magyar nemzeti, trv.-hatósági és községi Statutumok 1508 1784.

a) A magyar nemzetéi.

247—248 l. 1600. Czím: *Magyar nemzeti Constitutio*. Ez inkább forradalmi proclamatio, mint Constitutio, a mit a kijelölt évben fölkelt főnemesség azért intézett Aranyosszékhez, hogy mellé álljon. E cím tehát, mint szintén a tartalom jellemzése, nem helyes.

b) Magyar vármegyék és vidékek Statutumai, [helyesebben: constitutioi.]

169—175 l. 1508. Czíme: *Fogarasvidéki Statutumok*. Eredetije elveszett, kiadók az erd. muzeum kéziratárában levő s a XVI. századból eredő Mikó-gyűjteményből közölték. Keltezése ez: Datum Bude in festo b. Sophiae viduae 1508. Kiadóknak kötelessége lett volna ezt új naptári időre átszámítani, s megmondani, hogy e nap sept. 30-ka volt.

304—334 ll. 1690. Czíme: *Constitutiones Districtus Terrae Fogaras*. Kiadók az eredetét meg nem találván a fogarasvidéki rendezetlen levéltárban, az erdélyi muzeum gyűjteményéből közlik. Nagy kár, hogy az országos levéltárban nem keresték, mert ott hivatalos másolatban kettőt találtak volna; egy latint, melynek czíme: *Protocollares Articuli DISTRICTUS FOGARAS ab Ao 1638 conscripti et emanati*; megint egy magyar példányt, melynek czíme: *Constitutiones seu Protocollares Articuli Superioris Sedis Judiciariae Nobilium Fogarasiensium* [tovább úgy mint a másik.] Végén megtoldva 1644. jun. 25. *A Mészárosok Rendéről* szóló 6 pontú helyhatósági szabálylyal. Ezek bármelyikéből szabatosabb lett volna a kiadás.

Alsó Fejérvármegye Constitutioi. Kiadók itt is az erdélyi muzeum gyűjteményét használták. Az országos levéltárban híva-

talos másolat van mindenről, meg van: hol kezdődnek a Constitutiók? melyik a legelső? mely évben és napon hozattak? Sőt a Protocollumok lapjain ki van jelölve, a honnan a vármegye kiíratta. A forráskiadási kritikának sokkal inkább megfelelt volna innen adni ki, mint egyszerű történetbuvár által a maga céljára év és kelet nélkül, változtatva, sokszor rövidítve készült másolatról.

E vármegyében levő városok és faluk statutumait és constitutioit is adták kiadók: *Gyula-Fejérvárét* a város levéltárából. Kár, hogy határozottan nem mondták meg mindenütt: eredetiből-e? vagy másoltból? De mellőztek egy terjedelmest, a mit hátrább megjelölök. Adták *Abrudbányának* egy rövid Constitutióját, de mellőztek két fontost. Ezt is kijelölöm hátrább. Szintugy mellőzték M.-Igen m.-városéit. Ezt is hátrább ismertetni fogom. Alsó-Fejérvármegyéhez sorozták Karatnát és Peselneket. Én vissza helyezem F.-Fejérvármegyébe s ott szólok róla. Hátul okát adom.

Dobokavármegye mind 1649-ki [287. lap], mind 1759-ki [465—467. l.] *Constitutioit* hivatalos másolatban találták volna meg a kiadók az országos levéltár erdélyi osztályában, mely hivatalosan az eredetiből kirotttnak mondatik s a végzések kelte is adva van, tehát kiadók forrásánál hitelesebbek s kétségkívül hibátlanabbak is.

Közép-Szolnokvármegye Constitutioi is hivatalos másolatban vannak meg az orsz. levéltár erdélyi osztályában. Az abból való kiadás az erdélyi muzeumból vett másolatnál szabatosabb lett volna. Kiadók a megyéhez sorozzák Zilah városát s kiadványuk 334., 342., 355. és több lapján így jelölik meg: *Zilah város Statutumai*. Nem úgy van. Az orsz. levéltár erdélyi osztálya hivatalos másolatában a cím ez: *Constitutiones oppidi privilegiati Zilah locales*. S minden végzésnek meg van keletkezési éve, napja stb.

Hunyadvármegye Constitutioi és Statutumai is közölhetők lettek volna a többször említett hivatalos másoltból; bizonyára sok hiba maradt volna el azokból, a mik az erdélyi muzeum másolataiból kerültek kiadásra. E vármegyében levő *Vajda-Hunyadnak*, főispáni hivatalos jelentés szerint, nem voltak *Constitutioi*, sem *Statutumai*; a kiadók a jegyzőkönyvekből közölnek hármát, [346—351, 465., 496. l.], a mit méltánylólág jegyzek meg. Hátzsegnek szintén nem voltak.

Tordavármegye Constitutioit és Statutumait kiadók az évek időrendje szerint szedték szét, a címeket *Statutum*-ra változtaták az erdélyi muzeumi gyűjtemény után. Az orsz. levéltár erd. osztályában Tordavármegye Constitutioinak címe ez: *Municipales Constitutiones Inelyti Cottus Tordensis de mandato Ill. Comit. nonnullor. V. officialium ac Jurator. Assessor. ad diem 1^m mensis febr. Ai 1753. in oppido Szász-Régen congregator. per*

Franciscum Solyom Juratum Ordinarium Nobilium Compilatae et digestae. Allanak 1—32 articulusból, kezdődnek 1664-en. folytattnak 1770-ig. Solyom műve után még öt articlust hozott a vármegye.

Helytelenül címezték tehát kiadók a 290—91., 345—46., 376—377., 387, 397—98, 415—420, 433—434, 435—436, 441, 467, 483—494 lapokon közlöttek *Statutum*-nak, azok az eredetiben világosan *Constitutio*k.

Torda város hadnagya azt a jelentést tette a főispánnak, hogy neki nincsenek *Constitutio*i. Kiadók közöltek az eredeti j.-könyvekből 1758-ról és 1759-ről kettőt-kettőt. Ezt méltánylólag jegyzem meg, bár helyesebbnek láttam volna, hogy az egy-éviéket egy cím alatt I—II. számmal jelölve adják. S ez elvet az egész kiadványban alkalmaztatni ohajtottam volna, a *Conclusio*k és *Statutum*ok szörnyű nagy száma kikerülése s a könyv belső technicája egyszerűsítése végett.

*Kolozsvármegye Constitutio*inak és helyhatósági végzéseinek kiadása minden tekintetben helyes: meg van tartva a j.-könyvi cím, meg van határozva, mely évben, napon és hol keltek, s az eredetiek használtatván mindenütt: megbízhatóságukhoz kétség nem fér.

*Kolozsvár város Statutumai és Constitutio*ira nézve több észrevételem van.

176—181 lapon való közlés egészen szabatos.

181—185 lapon való is helyes.

185—186 lapon 1560-ból a *Statutum* cím önkényes, az eredeti j.-könyvben nincs meg.

194—195. lapon 1578-ból való közlésnek kiadók ily címet adtak: *Certi Articuli* sat. Kiadók a forráskritika szabályai ellen cselekedtek, midőn a magyar szövegű helyhatósági szabályt — kiragadva a fejedelmi megerősítő kiváltságból — úgy közölték, mintha azt Báthori Kristóf fejedelem azon alakban adta volna ki. Nem úgy van. Kolozsvár ügyésze, a város birái és tanácsa s egész közönsége nevében beadta azokat a fejedelmi törvényszékre, az megvizsgálta és helyben hagyta s kiváltság alakjában — előzménynyel és záradékkal — adta ki. Szerkesztőknek is így kellett volna kiadni vagy jegyzésben e részletekkel az olvasót megismertetni.

A 204 laptól 207-ig 1585-ből közölt *Statutum*okat egy cím alatt mind lehetett volna adni I., II., III. számmal jelölve meg őket; ugy szintén a 207—209 lapon levő 1586. és 1587., hátrább a 240-től 244 lapig 1596-ból valókat, s így tovább az ugyanegy éviéket egy cím s I—II—III. szám alatt. Kolozsvár közzétett 56 helyhatósági végzései közül codificált helyhatósági szabályzat

[Statutum] van három: az 1537., 1588., 1603-beli; továbbá a fejedelmi külön megerősítést nyert *Certi Articuli* 1578-ból, községi határozat [decretum] négy t. i. 1583., 1584., 1585., 1675-ből; szabályozó végzés [deliberatum] egy 1592-ből, alaptörvény [Constitutio] egy 1605-ből, együtt tiz, tehát felsőbb helybenhagyást nem nyert külön álló *Statutumnak* nevezett közgyűlési szabályozó végzés összesen 46. Miért nevezték ezeket a kiadók így? Könyvükben nincs megmondva. Utóbbiak mind az 1605—1670-ki eredeti j.-könyvből levén kivéve, egészen hitelesek.

Küküllővármegye Constitutioit is az erd. muzeum kéziratárából közlik a kiadók, évekre rendszerök szerint beosztva. Az országos levéltár erdélyi osztályában hivatalos másolat van ezekről, címök ez: *Constitutiones Dominor. Magnatum et Nobilium I. Cottus de Küküllő in Sedria eorum in oppido D. Szent Márton ab Ao 1610 usque 1669 celebratis conclusae*. Két részre van osztva, az első 22, a második 44 constitutiót foglal magában szám szerint, zámozatlanul pedig 1720-tól 1761-ig 30-at. Kiadók mind közlik, de kihagyják a kir. kormányzéseknek egyikre-másikra tett módosító észrevételeit és határozatait; így p. o. a miket a 395 lapon közölt 1733-ki constitution 8 pontban tett. A 277. és 278 lapon közölt 1610-ből való két megyei végzést hibásan nevezik *Statutum*-nak, mert az eredetiből vett kormányzékeni másolatban világosan így van: *Constitutio 1^a Constitutio 2da* A. 1610. sat. A 281 lapon közölt 1628-ki két végzést szintén hibásan czímezik, mert a kormányzékeni hivatalos másolatban *Constitutio* áll. A 336 lapon 1708-ról közölt végzés [kiadók hibásan 1709-re tették] ismét nem *Statutum*, de *Constitutio*.

A 400 lapon 1737-ről közölt végzés a kormányzékeni hivatalos másolatban szintén nem *Statutum*, de *Constitutio*, ott kelése ideje is meg van határozva. Az 1813—14-ben megújított megyei helyhatósági szabályok közül a kiadók az 1761-ig terjedő 1—25 Constitutiót mellőzték, nehánynak módosítását jegyzésben megemlítik, a többiekéről 1791-ben vagyis a 26-ik Constitution kezdve a 41-ig nem említik meg: használták-e? vagy miért mellőzték? holott ezek is ép oly Constitutioi Küküllővármegyének, mint az előbbieik, sőt még fontosabbak, mert a vármegye az utóbbiak előzményében azt mondja: hogy a RR. a bizottság által összeállított Constitutiokat egytől-egyig megvizsgálták, az eltörlendőket eltörölték, a megváltoztatandókat a körülményekhez alkalmaztatták, a meghagyandókat pedig meghagyták és az azokkal élést elhatározták. En ezeket közleni szükségesnek tartottam volna.

Felső-Fejérvármegye főispánja a kir. kormányzékhez 1775-n azt jelentette, hogy neki nincsenek Constitutioi, de van Karatna és Peselnek községeknek, melyeket kiadók mint Alsó-Fejérmegyéhez

tartozókat adtak ki. Peselnek 1715-ki Constitutiója 4-ik pontjában a kiadók a három utolsó sort így közlik: *rea izenvén egyszer, hogy elé menjen és magát nem mentheti, három forintig való zálogját vehessék és büntethessék meg...* A kir. kormányzék hivatalos másolatában így van: »rea izenvén egyszer. hogy elemennyen és magát mense, ha elé nem megyen és magát nem mentheti, három frtig való zálogját vehessék stb.« a 7. cikkben a 3-ik sorban *a kiket hivtak* helyett a kir. kormányzékében: »hivnak« Az 1749-kiben [428—432 lapon] a 3-ik pont utolsó 2-ik sorában *egészen* helyett a kir. kormányzékiben: »egészlen«, az 5. pontban a 7. sorban *tisztje* helyett »tisztí«, a 9--10. sorban így van: [*ha a nagyobb része itt lakó Possessor Uraiméknak és a Falunak*] bizonyos közönséges helyet *excindál*, a kir. kormányzék példányban így van: [»ha a nagyobb része itt lako Possessor Uraiméknak és a Falunak is nagyobb része] bizonyos közönséges helyet *excindál*« sat.

Krasznavármegye Constitutioit is az erdélyi muzeum kézirat-tárából adták ki a szerkesztők. Az országos levéltár erdélyi osztályában levő hivatalos példányban a cím ez: *Constitutiones Cottus Krasznensis ab Ao 1705 usque Ao 1775 latae*. Kiadók tetszés szerint csonkítják meg az eredeti egészet [forrásuk után indulva]; elején mindjárt 1706-ról két végzést elhagytak, 1707. jan. 24. és octoberről kettőt, 1708-ról egy végzésnek mellőzik keltét, a május 25-kit elhagyják, 1709-ről az apr. 8-kit szintén, 1712-ről, nov. 7-kéről s 1713. febr. 18-ról egyet-egyet. Átalában az egész Krasznai Constitutióból önkényesen hagynak ki szerkesztők, a mit forrásukban fölvéve nem találtak. Hibáznak abban, hogy hol *Statutum*-nak, hol *Constitutio*-nak nevezik a közlést, pedig az említett kir. kormányzék példány címe ezt meg nem engedi, de különben is mindenütt: *végeztetett, determináltatott* szók vannak használva, nem *statuáltatott*. Jellemző, hogy itt a kiadók maguk rájöttek arra, a mit én fennebb elvül javasoltam kimondatni és követni, hogy t. i. ugyanazon egy évi végzést tegyék mind egy cím alá s különböztessék meg I—II—III elválasztó számmal. Így jártak el kiadók a 363—364. lapon levő 1717-ki, a 364—366. lapon levő 1717-ki, a 366—367. lapon levő 1718-ki közlésekkel.

B. Szolnokvármegye azt jelentette a kir. kormányzéknek, hogy neki nincsenek helyhatósági szabályai.

Kővárvidék szintén ezt.

Zarándvármegye Constitutioinak címe az országos levéltár erdélyi osztályában levő hivatalos másolatban ez: *Series Determinationum et Statutorum Comitatus Zaránd inde ab Ao 1745. usque 1769. inclusive factorum, e Protocollo Publico absque variatione excerptorum et per consequens descriptorum*. Kiadók végre itt határozottan megnevezik forrásukat, t. i. Zarándvármegye 1745. évi

constitutiója közléséuel a 415-ik lapon ezt írják jegyzetben: Az erdélyi muzeum kéziratárából a *gróf Kemény József-féle gyűjteményből*.

Gróf Kemény — a mint tudja van — a kir. kormányzék-nél, kir. kincstárnál, a bécsi erd. udvari kancelláriánál szolgált évekig a végre, hogy a levéltárakból történelmi gyűjteményét gyarapíthassa. Természetes, hogy finom érzéke azonnal felismerte, hogy a *megyék, székek és városok 1775-ben összegyűjtött constitútiói és statutumai* igen becses történelmi adatokat foglalnak magukban. Ő tehát azokból magának — céljára szükséges — másolatokat vett, s egyéb hagyatékával együtt az halála után az erdélyi muzeum birtokába ment át. De azt mindenkinek el kell ismerni, hogy más szemmel nézi az adatokat a magán történetbuvár, s mással kell néznie annak, a ki kritikai forrásművet ad ki. Amaz előtt az erő a velőben van, azaz rá nézve mindennél följebb áll a tartalom, a mit mihamarabb megszerezni kíván, nem sokat törődve az iratok forrásáival; míg a forráskiadónak a külső formások majdnem fontosabbak a tartalomnál, mert ha tudjuk: mikor, hol kelt valamely adat? kik állították ki? minő testület határozott valamit? hol található meg? E nyomon mindig rá lehet menni a történelmi becsű adatra, s megigazíthatjuk netaláni hibáit a tartalomnak, míg ha ezek iránt homályban vagyunk, nagyon másodrangú fontossággal bír a legszebb oklevél vagy másféle adat is.

Ezért nagy e kiadvány szerkesztőinek hibája, hogy a gróf Kemény gyűjteménye eredetére rá jöni nem igyekeztek, hanem a mint azt neki írnoikai, tisztei, deákok, papok s mások lemásolták, hitelesnek fogadván el: mint a kritikát kiálló adatokat gyűjteményükbe fölvtették. Kemény elhagyhatott a kir. kormányzék-iekből, a mit jónak látott, de a *Corpus Statutorum* kiadónak éles kritika alá kell vala venni az előttük álló anyagot, s a miket Kemény mellőzött, kiegészíteni, a miben botlott, megigazítani s így lehetőleg teljessé tenni kiadványukat. Hogy ezt nem tették, hát-rább igazolva lesz.

III. Szász nemzeti és törvényhatósági Statutumok 1469 — 1800.

a) A szász nemzetéi.

505--508 l. 1469. Címe: *Szász nemzeti Statutum* a királytól megerősítve. Kiadók nem mondják meg egyenesen: hounnan teszik közzé? Azt meg, hogy hol van meg? Ki adta ki? Még ítélnek is egyik-másik kiadásról. De ők hallgatnak forrásuk határozott megjelöléséről. Átalában a kiadók forrásra utalása fölött bizonyos oraculum-féle homályosság és kétely borong. Én részem-

ről számtalan helynél megállottam, kérdezve magamtól: hol keressem már most, ha meg akarom az eredetét látni? Sejtteni, gyanítani, inductio útján *jó hiszem*-ülleg lehet következtetni, hogy itt vagy amott van az; de a lelkiismeretes történetírónak és bírálónak bizonyosság kell, így: *közöltem innen, ily szám alól stb.* Jó lesz jövőben a kiadóknak azt tenni. A kiváltság keltezését sem számították át mostani naptári időre, ami ápril 25-ke [1469. in festo b. Marci evang.] Ezt a kritika szabályai, a szabátosság és teljes hitelesség követelik. Mint a többi régi okleveleknél, itt is megjegyzem, hogy én a *Statutum* helyett találóbbnak láttam volna címül a kir. kiváltság tartalmának értelemkimerítő rövid tartalmát adni, így: »*A szász hét és két szék polgármesterei, bírái és esküdt öregei által hozott s Mátyás király által 1469. ápr. 25. helybenhagyott és megerősített intézkedések és rendelkezések* [dispositiones et ordinationes], *a király által kiváltság alakjában kiadva*«.

509 l. 1524. E végzés levéltári címe: *Constitutio Dominorum Provincialium* stb. Ez jobb is, elég is lett volna, s nem kell vala oda függeszteni a fölösleges szász nemzeti *Statutum*-ot is.

Ugyanazon lapon és a következőn az 1525. 1528. 1538. és hátrább igen sok közlésnél a kiadók által használt jegyzőkönyvi kivonat címnek jobb lett volna; a mint ezt tényleg tették is az 1543., 1544., 1546 évi első közlésnél s hátrább is csaknem minden törvényhatóságnál.

Itt még megjegyzem, s azt e könyv további összes közléseire kívánom értetni, hogy a hol egy évből 2 -- 3 s több statutumot közölnek, mint például az 516—517. lapon 1546-ból kettőt, az 522—523 lapról 1550-ből ötöt, az 526—528. lapon 1554-ből hármat stb. én az évet csak egyszer tettem volna ki s I—II—III. stb. számmal elválasztva adtam volna.

Az olvasók felvilágosítása végett nem hagytam volna észrevétel nélkül, a midőn az 530—531. lapon 1557-ben, az 532—534. lapon 1558-ban, és az 534. és 535. lapon 1559. és 1560-ban a szász nemzeti országgyűlés tartását s azok végzéseit közlöm kiadványomban, rá mutatva, mint igyekeztek a szászok az országban levő zavart vagy fejedelmi változásokat önkormányzati joguk és hatalmi körük alkotmányellenes kiterjesztésére. A szász nemzeti *Artikelbuch* című helyhatósági szabálygyűjteményt nem daraboltam volna el, de mint egészet adtam volna, úgy szintén a Brassói városi *Veres Könyv* tartalmát is.

Seben, Segesvár, Szászváros Statutumai és Constitutioi közlésénél jobbadán a jegyzőkönyvi rövid kivonatokat használták. a kiadók — egészen helyesen.

A szász nemzeti és törvényhatósági helyhatósági szabályok közlése tartalmilag és alakilag szabatosabb, kritikaiabb és teljesebb mint a székelyeké és magyaroké. Ezek a szászok egész belső életével megismertettek, s nemzeti jellemök sok ismert, de igazolni nehezen tudott vonását tárják a figyelmes olvasó elé pragmatikai hitelességgel. Egy fontos tényt is megvilágosítanak, azt t. i. hogy ők nem voltak mindig oly idegenek irányunkban mint most, hogy átvették s használták szavainkat hivatalos írataikban, így: a bíróság — szót [512. l.], apród [523. l.], zsoldos, áldomás [526. l.], a cirkálás-t [552. l.], hintó [578. l.], gazdálkodás [586. l.], lapát [600. l.], szabados [623. l.], ruhaviseletünkéből, főleg a nők átvették a fátyol-t és recze-fátyol-t s nevét [613. l.], a mente szót [612. 627. l.], kordován csizma nevet [628. l.], dali csizmát [647. l.].

Az akadémiai kiadvány e része igen nagy nyereség történetirodalmunkra nézve. Ezt különösen kiemelni kötelességem.

IV. Az akadémia kiadványa nem-teljességének bizonyítékai.

A székely földet illető *I-ső Részből* kimaradtak *Bereczk mezőváros helyhatósági szabályai*, ily cím alatt: *Constitutioik, melyek Bereczk városában eleüöl fogva observáltattanak*, 1400-tól 1767-ig 13 pontba foglalta össze a jegyző 1799. ápr. 24. ily záradékkal: *E Protocollo Constitutionum extradata per Joannem Lörincz, Ordin. Notar m-pr.*

Székely-Udvarhely, Csik-Szereda, Sepsi Szent-György, Oláh-falu nem terjesztett fel semmit. Ezt pótolniok, s ha ők sem találtak, meg kellett volna jegyezniök. Ellenben van *Constitutiojuk Vargyas, Olasztelek, Száldobos, Bardotz, Füle, Hermány, Kis-Batzon, Bibartz-falva, Telegdi-Batzon* bardotz-fiuszéki faluknak, a mik szintén kiadandók lettek volna.

Háromszék területén levő faluknak következő *Constitutioit* terjesztette fel a főkirálybíró 1775. ápr. 29-én a kir. kormány-székhez: 1. *Száraz-Ajta* 1775. jan. 8., áll 19 pontból. 2. *Bölön* 1751. ápr. 29. 3. *Közép-Ajta* 1775. jan. 18. 31 fő és 4 kiegészítő pont; 4. *Nagy-Batzon* 1748. nov. 13. 12 pont és toldalék; 5. *Baróth* 1775. május 5. 13 pont; 6. *Nagy-Ajta* [kelet nélkül] 24 pont; 7. *Bodon* [ma *Bodok*] 1774. decz. 16. 5 pont; 8. *Miklosvár* [kelet nélkül] 6 pont; 9. *Köpetz* [kelet nélkül] 5 pontból álló *constitutio*. Igen érdekes valamennyi.

Maros-Vásárhelynek kimaradtak ily című helyhatósági szabályai: »5574. 1785. főkorm. sz. *Constitutiones Liberae Regiaeque Civitatis M.-Vásárhely Ao 1750. per Excelsum R. Gubernium confirmatae, ad observandum extraditae.*

A magyar vármegyéket illető *II-ik Rész*ből kimaradtak:

Alsó Fejérvármegyében Abrudbányának két helyhatósági szabálya. *I. Statuta seu Jus consuetudinarium Privilegii Oppidi Montani Abrudbánya* in Processibus Causar. Civilium ultra publicas Patriae Leges per Actus frequentatos introductum, longo usu et observatione receptorum examinatum et roboratum. I—VI. Titulus és több §. Ez megerősített 1811. 8179. főkörm. sz. a. *II. Constitutiones et Statuta Liberi Privilegiatique Oppidi M. Abrudb. circa Metallurgiam* ab immemoriali tempore introductae. et tam usu antiquo. loci genio, Naturaeque Monticulturae et Urburior. pro emolumento Rei Metallurgicae et R. Aerarii accommodatae, quam successivis temporibus per Excelsas quoque Instantias approbatae ac pro Lege observatae [lásd a 10742. 1788. kir. főkörm. sz. alatt.] I—VIII. Titulus s mindenikben több Articulus. Kelt 1785. jun. 21. a királyhíró, esküdt közönség elnöke stb. aláírása alatt.

Ugyanezen vármegyében *M.-Igen* mezővárosnak is volt 1664. ápr. 20. alkotott XI. czikkből álló helyhatósági rendszabálya. Ezek 1694. jun. 20. megújítottak. az első 1670. ápr. 23. a nagyenyedi megyei közgyűlésben megerősítették oly feltétellel, hogy a sárdi nemesek Articulusaival ne ellenkezzenek. Szintügy volt Gyula-Fejérvárnak az 1835. febr. 9-ről való 100 czikkből álló *helyhatósági Constitutioja*, a mi kimaradt.

Krasznavármegyéből kimaradtak *Szilágy-Somlyó* 1—24 pontból álló *Statutumai*, melyekkel 1669-től 1785-ig élt, közigazgatási ügyeiben szabályul használt, s egy másik *Statutum* 1—19 pontból való. melyet a szőlőhegyeiben és határain való rendtartásban használt.

Közép-Szolnokvármegyéből kimaradtak *Szilágy-Cseh* mezőváros *helyi Constitutioja*, mely 1—7 czikkből állott s felküldötte a kir. kormányshoz 1775. május 18. Telegdi Mihály város jegyzője.

Belső Szolnokvármegyéből kimaradtak *Déész* város helyhatósági *Constitutioi*, *Déésakna* két *helyi Constitutioja*, egyiket 1785. febr. 23. küldötte fel, s az 10 pontból állott, a másikat 1789. ápr. 20. mely 4 pontot foglalt magában.

Felső-Fejérvármegyéből kimaradt *Erősdfalva* községének 1759. octob. 6. kelt helyhatósági szabálya, szövegezte Kőnczei Farkas, járási szolgabíró.

A szász nemzeti és törvényhatósági Statutumokat magában foglaló *III-ik Rész*ből kimaradtak:

Medgyes-Szék helyhatósági szabályainak tervezete 1767. febr. 29-ről, ugy *Paratej Sáros, Eczel* [Hetzeldorf], *Nagy- és Kis-Selyk, Berethalom, Rivafalva* [Reichsdorf] községek helyhatósági szabályai.

Szászsebes-nek úsidóktól fogva használt, 1709. jan. 21. átvizsgált s 1757-ben új megjegyzésekkel bővített szomszédsági helyhatósági szabályai.

Köhalomnak egy 1640-ik évi, 1727. újból átvizsgált szomszédsági szabályzata.

Nagy-Sinkszéknek: 1603. febr. 13-tól 1769-ig az eredeti jegyzőkönyvekből kiirt végzései, úgy *Nagy-Sink* mezővárosnak *Statuta Domestica* vagy *Gross-Schenker Lebensverhaltens-Artikel* című 32 pontból álló Statutumá, továbbá *Neustadt*, *Százhalom*, *Lessel*, *Jakabfalva*, *Seligstadt*, *Vért*, *Rozsonda*, *Szent-Ágotya* mezőváros és községek igen érdekes helyhatósági szabályai. Érdekesek főleg *Szent-Ágotái*: 1. papválasztás, 2. predikátorválasztás, 3. rectorválasztás, 4. templom s egyházi személyekről való gondoskodás, 5. városgazda választás, 6. tanácsválasztás, 7. öregek választása és száma, 8. temetés. lakodalom, öltözködés, tűzvész stb.

Szerdahelyszék constitutioit *Reder Márton*. a királybíró állította össze, nem a *főbíró*, mert e városnak főbírája soha sem volt. mint kiadók a 632. l. 1. jegyzésében írják. E széknek is kihagyták 32 pontból álló *Nachbarschaftsartikel* című helyhatósági szabályát.

Ujgyházszéknek helyhatósági constitutioi, melyek I. a Széket, II. melyek a várost illetik s 8 pontból állanak.

Brassónak kiadta két helyhatósági szabálya, s a vidék mezővárosainak helyhatósági szabályai.

Besztercze városnak a) szomszédsági, b) mezőrendőrségi, c) gabuaeladási, d) borváltságpénz a kapuknál, e) polgári díj, f) piaci árulási helydíjak, g) sperr-kreutzer rendtartási szabályai.

Nevezetes, hogy azon helyhatósági szabályzatot, melyet kiadók az 578—595. lapon mint *Szeben városéit* jelölték meg, *Segesvár is magáénak mondja*, s mint magáét terjesztette fel a kir. kormányzékhez; csak a pontok elhelyezésében van némi eltérés, s a híres *Sachs von Harteneck* alatt írottak mondják, kiadók 1698-ra teszik.

Van helybeli constitúciója *Nagy-Szöllös*, *Szász-Kérdi*, *Holdvilág*, *Dános*, *Szent-László* stb. községeknek is.

Végre kimaradtak *Szebenszékben* levő *Vizakna* mezőváros helyhatósági szabályai is.

V. Az erdélyi muzeum gyűjteményének kritikai forráskiadásra nem alkalmas volta.

Azok mellé, a miket ama gyűjtemény nem elég szabatos másolatairól e cikkben itt-ott futólag érintettem, közlöm *Kézdí-Vásárhely* Constitutioiban, a miket a kiadók közzé tettek, az eredetivel összehasonlítása után feltűnt botlásokat s részint ferdté-

seket. Kiadók közlésének czíme ez: *Ab Ao 1703. Constitutiones Oppidi K.- Vásárhely taliter sequenter.* Ez lévén az orsz. levéltár erdélyi osztályában is a czím, megnyugszom rajta. Tehát a 1° 2° 3° stb. usque 30um punctum. Ez a város főbirájának és tanácsának 1752. ápr. 29. hozott azon végzését foglalja magában, melyben a a Filep Jakab ünnepnepre virradólag szokásban levő zöld ágak felverését annak alkalmatlanságaiért jövőre minden rendeknek megtiltotta. 1773-ról való végzés az egész könyvben nem fordul elő. Az erdélyi muzeum gyűjteményében sem lehet, mert az a kir. kormányshoz őrizete alatt levő helyhatósági Constitutiók gyűjteményéből van véve, tehát mindjárt a legelső sor, az *évszám* hibás, lenni kell vala 1703—1753, vagy még helyesebben: 1752.

A közlésben ezek a hibák.

2. pont. E szók után: *igaz ok nélkül*, ki van maradva: »mox et de facto.«
5. » *törvényivel ellene is* — hibásan van, e helyett: »ellenz«, ez is hibás: *a másik fél próbálta*, az eredetiben tisztán így van: »bocsuzza« ¹⁾)
6. » *revideáltassanak* után ki van hagyva: »A mikről pedig privilegiumok extálnak, azok secundum illorum.«
9. » *ehelyett: kéntelenítettik*, az eredetiben: »kéntelenítettik.«
10. » *hivassu szolgálatra*, innen kimaradt: »hivassa a szolgálatra.«
12. » *a perengérben* helyett, az eredetiben: »perlengér.«
13. » *temtettével* helyett, »teremtettével.«
15. » *s adassék vissza* helyett »adassák vissza«.
16. » *cselekedniék* helyett az eredetiben: »cselekünnék«.
19. » *itt e helyett: bele szöknél is*, az eredetiben: »bele szöknék, és« ugyanott tovább e helyett: *mégis azon bosszúmat*, az eredetiben így van: »még is a vett bosszúmat.«
20. » *felsőbb és alsóbb tisztek: ezeknél forgott város proventusáról*, az eredetiben ez van: »felsőbb és alsóbb tisztek, kezeknél forgott város proventusáról.
21. » *fedessenek be* helyett: »fedetessenek be.«
22. » e helyett: *városunkban ha praejudicium et derogamen privilegiorum oppidi*, az eredetiben ez áll: »városunkban in praejudicium et derogamen sat. Ugyanott tovább: *privilegiumunknak* helyett: »privilegiuminknak«, *bevett* helyett »bevött«, *nemes Constitutioinknak* helyett: »írott constitutioinknak« kell lenni az eredeti szerint.
26. » e helyett: *szánó szándékkal*, »szánt szándékkal« teendő, tovább: *város birságával 3 for.* helyett az eredeti szerint: »város birságával fl. hung. 3.« teendő.

¹⁾ Boco = bulcsu, bucsu } székely szók, de én jelentésüket
Bocozom = bucsuzom } nem tudom.

Magyar Tíjszótár, kiadja a m. tud. Társaság 1838.

28. pont. *közönséges kárunkat tapasztaljuk* helyett az eredeti szerint »kárunkal«, tovább *exequanda* helyett: »exequenda« teendő, a 30. pontban: »Filep Jakab innepnapra«, — *felvonná* helyett: »felverni« teendő. Maguk a kiadók is 3 sorral hátrább — helyesen — *a zöld ágak felveretetését írják megtiltottnak.*

E Constitutiokat az előbb említett városi *Törvénykönyv* 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 15. 16. 163. 167. 344. lapjairól írta ki a város főbirája s a kir. kormányzékhez a fenn irt cím alatt terjesztette fel. Közlőknek azt kellett volna fölkeresni vagy a városnál levő eredetiből közölni. ¹⁾ Így elkerülték volna ama sajnós hibát, hogy ez egyetlen oklevélben 22 hiba csuszott be s nem egy pont értelme egészen elferdítettett.

Még csak *Udvarhelyszék Constitutioiról* említem meg, hogy kiadók ezeket kilyéni *Székely Mihály* 1818-ki kiadása után adják művek 132 — 146 lapján, azért, *mert ő, előszava szerint, mind eredeti vagy hiteles adatokat használt.*

Kiadóknak sokkal könnyebb s a tudósokra nézve hasznosabb lett volna, ha az orsz. levéltár erdélyi osztályában levő e hivatalos másolat után közölték volna. A cím ez: Anno 1727. 20. nov. S. S. Udvarhely Solymosini sub Praesidio Illustrissimi Gyulaffi Supr. Jud. R. Conclusum est.

Pars I^a De Politicis. Pars II^a De Oeconomicis. Pars 3^a De Juridicis. Oly formán van ez, mint a közlők kiadták. Bezárása ez: Quam quidem hujusmodi Constitutionem cum suo originali conformem esse, fideliter recognoscit et Exc. R. Gubernio humillime submittit. Udvarhelyini 12^a januarii Ao 1775. Tabula Continua Sedis Sicularis Udvarhely.

Itt hivatalos testület mondja, hogy a másolat *az eredetivel összevetetett.* Ebben inkább megbizhatik a történetíró, mint a Székely Mihály egyéni állításában.

VI. Forrásidézési hiányok.

Kiadók forrásidézése, forrásra utalása homályos és határozatlan. Az *Első Részből* néhány lényegesebbet idézek.

Az 1--2 lapon közölt *vajdai ítéletről* megmondják: hol van

¹⁾ Kézdi-Vásárhely városának *Törvényes könyve*, mely kezdetett irattatni annakutánna, minekutánna istennek bölcs és igaz ítélete szerint ez a Közönség és Város [egy néhány ház, csűr és istállón kívül] hirtelen való tűz mia, porrá és hamuvá tétetett volna; a végre, hogy a gonoszságnak cselekedeti megzaboláztassanak, a jámborok pedig igazsággal igazgattassanak. Christus Urunk születése után, mikor irnánk 1703-ik Esztenőnek utolsó havában.

Cselekedettel és igazsággal sat.

meg? hol és ki által adatott ki? de hogy ők honnan közlik, elhallgatják. Ez pedig mellőzhetlen.

A 2—4 lapon is elmulasztották megmondani: honnan közlik?

A 7—13 lapon közölt oklevélről megmondják, hogy eredetét sikertelenül keresték hazai levéltárakban, de megvan a bécsi cs. kir. államlevéltárban, azt azonban mellőzik, hogy onnan szerezték-e meg s adták ki? Tudtom szerint ezt Szabó Károly fedezte fel s másolta le a *Székely Oklevéltár* III-ik kötete számára. Hihető, tőle kapták a kiadók; de ezt meg kell vala mondani. A hitelesség és kritika kívánja így.

A 13—16, 16—19 lapon levőkről szintén nem mondják meg: honnan közlik?

Maros-Vásárhely helyhatósági szabályait — úgy látszik — annak levéltárából közlik, megmondják: hol található meg, de hogy eredetiből-e vagy másolatból? azt mellőzik.

Ez áll a 39—79 lapon levő marosszéki constitutiokról is.

Csik- Gyergyó- és Kászsónszéknek a 90—102. lapon közölt constitutioiról azt írják, hogy az eredetiek elvesztek, s csak az erdélyi Muzéumban vannak meg másolatban. Erre már fennebb megtettem ellenkező jegyzésemet.

Háromszék Constitutioit illetőleg szintén megtettem fennebb észrevételemet.

Udvarhelyszék Constitutioiról megmondják, melyik? hol van meg? a Székely nemzeti láda hányadik száma alatt? De mellőzik kijelenteni: abból közlik-e vagy máshonnan?

E megjegyzésem van az Aranyosszék constitutioit illető forrásidézésnél is, a hol szintén megmondják: melyik Protocollumban van meg egyik vagy másik; de azt, hogy valóban onnan közlik, ez nincs határozottan kifejezve.

A *Második és Harmadik Részben* való közlésekben is az a hiány csaknem általános, hogy nincs megmondva: eredetiből? hitelesített? vagy egyszerű másolatból van-e a közlés? Ez lényeges lett volna a teljes megbizhatóságért, s az általam fennebb előadott okoknál fogva.

VII. Közjogi és helyesírási hibák, földrajzi botlások.

A 632 lapon egyik jegyzésökben a kiadók így nyilatkoznak: a *Szász grófi tisztség betöltésének módjára nézve* s. a. t. Erdély alkotmányja sem szász grófságot, sem tisztséget nem ismer. A Szebeni királybíró diplomatikus czíme: *Szász nemzet ispánja*, ő és segítő személyzete Erdély közigazgatási rendszerében: *ispáni hivatal* = Comitiatus címmel bírt.

A 281 lapon az eredetiben levő *adinveniendum* helyett »an-

nunciari«, 183 l. *ad imaque* helyett »ad riuaque«, 184 l. *niteretur* helyett »intereretur« van tévesen írva.

A 247 és 520 lapon ily helytelen kifejezések jönnek elő: a *magyar natio* is tartott Erdélyben külön nemzeti gyűléseket. Mire való egy közönséges latin szóval szoritni ki jogából mély értelmű és szép »nemzet« szavunkat? és ismét: mekkora volt a törvényes kamat? *nem tudni*. Ez nincs magyarul mondva. A *lehet* igét nem szabad komoly írónak elhagyni; az előszó VIII. lapján használt *laicus* szónál szebb is, jobb is a *nem szakember* kifejezés.

A 324 lapon ez áll: *Fogaras Urbariuma, melynek: Turpai Mózes és Szilágyi Mihály Cancellarii* [helyesebben: Cancellariae] *Majoris Jurati scribae által aláírt eredetije a kincstári ügyészség kolozsvári levéltárában van.* Igazi tarkabarka konyhai irány! Ilyen a 347 lapon levő is: *beírta a Statutumot a városjuratus notariusa,* mint szintén a 408 lapon levő 2. jegyzés: *a városi levéltárban levő 1739—1742 évi Protocollum Judicialeből.* Ilyen mindjárt az előszó kezdete: *Munkálkodásink eredményének egy részét teszi a CORPUS STATUTORUM-nak ezen I. kötete.* Ez oly sebtében való pongyola irány, a mit a szabatosság és tárgy komolysága teljességgel meg nem engedhet. Az 505. lap jegyzésében a *többi recipiált nemzetnél* szólásformát használják a kiadók, sem maguknak, sem nyelvünknek nem javára.

Kiadók földrajzi botlásai sem hagyhatók észrevétel nélkül.

Az 512 lapon Reussen [magyarul Rűsz vagy Rősz], Grosz és Klein Propstdorf [magyarul Nagy- és Kis-Ekemező] jó lett volna az olvasóknak megmagyarázni; valamint Vesta [magyarul Vestény], Maychen [helyesen: Moichen, Moha], szászosan írt Fryk [helyett: Freck, Felek] falvak neveit is. Ugyanott *Kys Schyr* faluról egyszerűen csak azt jegyzik meg kiadók, hogy az szász falu; de meg kellett volna magyarázni, hogy e szászosan írt falunévben Kis-Csűr = Klein Scheuere van eltorzítva. Az 522. lapon *Kuppes* mezőváros áll írva, meg kell vala magyarázniok, hogy ez eltorzított szóban a latin nevű *Rupes* [kőszikla] = szászosan *Reps* = Köhalmom név lappang, mely szász mezőváros nevét a benne épült sziklavról vette.

Az 539 lapon, a hol a hajdan Brassó város hatósága alá tartozott oláh faluk viszonya rendezéséről van szó, előfordul Blöschdorf vagy Bleschdorf s erre kiadók csak azt jegyzik meg: oláh faluk, holott *egyetlen faluról* van szó, melynek használatos neve = Spin, vagy Szpiny = Bind. 540 lapon meg kell vala magyarázni, hogy a *Belgeren* szász tájszó alatt [die Bulgaren =] a brassai »bolgárok« rejlenek; a 632. és 634. lapon Rodu [közhasználat szerint = Radt vagy Rod, magyarul = Ruda] Retsch = [magyarul Rétse], Kerpenis [magyarul = Ker-

penyes] faluk nevei iránt az olvasókat szintén föl kellett volna világosítani.

Végre megjegyzem, hogy *Karatna* [406., 426. ll.] és *Peselnek* [428 l.] községek nem Alsó- de Felső-Fejérvármegyében feküdtek 1739-én és 1748—1749-ben, mikor helyhatósági szabályaikat alkották; csak a *Peselnek* 1715-ki [351. l.] helyhatósági szabályai keltek akkor, mikor még a vármegye nem volt kétfelé válva.

VIII. Téves és hiányos magyarázatok.

Az 5. lapon e hely fordul elő: *nullus omnino hominum quempiam indebitie invadiare possit* — s ehez a kiadók e magyarázatot adják: *invadiare* annyi mint *pignorare*, [kiadók vétségből *pignera-ret* használtak.] Az »*invadiare*« szó helyes értelmezése ez: Senki más embert, bárki legyen, méltatlanul be ne kezessítsen = *invadiare*, kezessé, záloggá ne tegyen, le ne tartóztasson. Kiadóknak magyarázata szintén bővebb magyarázatot igényel.

Ugyanott tovább ily hely fordul elő: *nullus omnino hominum quemquam viatorem, per has provincias proficiscentem cujuscunque status, conditionis et hungvagy* [?] existant sat. Kiadók a rosszúl leírást megjelölik, de ez nem elég, a kijavítást is meg kellett volna tenni, s megmondani, hogy az alatt a »*lingvagyii*« (különböző nyelvű) szó lappang eltorzítva, a mit a XV—XVI. században szélteben használtak.

A 35 lapon az van írva: hogy a ki embert szidalmaz és nincs záloga, *házából pecsételjék ki*, s a kiadók annak helyére e magyarázó szót teszik: zárják ki. A kipecsételés lett volna itt megmagyarázandó, mert ily esetben az illetőnek ajtajára a községi hatóság pecsétet szokott tenni, a mit csak elégtétel után vettek le, tehát ez népiesb, jellemzőbb és erősebb kifejezés.

A 41 és 110. lapon az *indebita* büntetésnél 1 és 4 jegyzésben *Indebitum poenájának* írják. Ez helytelen, a gyakorlat az első alakot szentesítette a *prohibita, aperta, proclamata* törvényes műszók hasonlatára.

A 62. lapon kiadók a *közkert* szót »közkertelés«-sel magyarázzák meg. Fölösleges, magyar ember e szó alatt, ez alakjában *kertföldet* nem ért.

A 99. lapon az *orda* szót édes turónak magyarázzák. Ez is fölösleges; magyar ember az *orda* és *túró* fogalomszók alatt egészen különböző két dolgot ért, a miket egymással magyarázni nem szükséges. Az *esztena* szót is tévesen magyarázzák juhakolnak, az a majornak, a juhnyáj gazdájának lakháza vagy kalyibája, az akol pedig azon sөvény, vékony szálfá vagy deszka anyagból készült kerítés, melyben a juhok délben delelnék. éjjel hálnak. Ezt a 100

lapon levő XVII Constitutio két első sorából, valamint a 431. lapon levő saját közlésükből át fogják láthatni, a hol ily végzés fordul elő: a Patakon lakó becsületes gazdák magok *esztenájokat vagy majorházokat* szabados helyre csináltassák s. a. t.

101. lapon a *componálás* ugy látszik kikerülte a kiadók figyelmét, pedig az fontos. A *compona* 32 fontot tevő turo mérték, a mit a majorok használnak s azzal fizetik azon juhok gazdákat, a kik nyaranta juhaikat rájok bizzák. Székelyföldön két juhtól szoktak egy *compona* turót s négy mérés ordát adni egy nyáron át. A 102. lapon a *pakulív*-t ugy magyarázzák, hogy az juhász, juhásztor, találóbb ez: a major nyájőrző szolgálja, s a pakular szó a latin *pecus*, oláh *pecurar* szóból alakult.

123—125 lapon Szacsva község Constitutiója III-ik pontjában büntetés szabatik arra, aki tilalmas erdőben fejszével *erdől*, annálunkább, a ki a fát tövéről levágja. Ime a tősgyökeres eredeti magyar szó az erdőhasználatra nézve, a mit a mi kegyetlen nyelvújításunk s igazán szólva: nyelvrontásunk *faizás*-ra torzított el.

140. lapon a faluban és határán levő kertek, kapuk, gyepük, árkok, küpük megcsináltatásáról levén szó, kiadók a *küpüt* így magyarázzák meg: *Küpünek nevezik Székelyföldön a kivájt vagy kirakott víztisztító medenczéket a fakadó forrásoknál.* Ez nem egészen helyes. Küpü az olyan kivájt fatörzs, vagy öblösen kivéssett kődarab, melybe a források vizét veszik bele, s bizonyos magasságban a fölösleges víz kifolyásának rajta lyukat nyitnak; de küpü a keskeny mezei utak s vízvezető árkok átjárásaira híd gyanánt öblösen kivájt és párkányra rá erősített fagerenda is, melynek üree alatt a víz akadály nélkül foly át, tehát egy darabból álló kis mezei hidacska.

A 177 lapon *jurta dicas* kifejezés így van magyarázva: az adórovás nagysága szerint. Nem szabatos kifejezés. A *dica* = adókulcs, még inkább *adóízetési mértékegység*, a mi a szükség szerint több vagy kevesebb forintot tett 2—3 frttól 20-ig, 40-ig. Ugyanott a *minatus* szót: »alattomosan áskálódnak« fordítják kiadók Du Cange után. Párizápai ezt *fenyegetés*-nek mondja, s ez a helyes.

179 lapon *litterae suae honestae parentelae* kifejezést a kiadók jegyzésben *családi összeköttetés*-nek magyarázzák, a germán jogra hivatkozva. Igen messze mentek a kiadók, megtalálták volna Nagy Lajostól kezdve I. Ferencz királyok czéhleveleiben annak tiszta és helyes értelmét. a mi azt jelentette, hogy az inassá vagy legénynyé lenni akaró iparosnak *tisztességes szülőktől származását* [ez volt a *hoesta parentela*] bizonyítani kellett.

A 246 lapon levő helyhatósági szabályzatban az áll: hogy a görög árús emberek marhájokat bálouként és mázsánként kénytelenek a városban eladni. Ehez a kiadók azt a magyarázatot

adják: *bal* = sagma. *marha* alatt pedig értsd: az árúczikket. portékát sat. Itt a magyarázó szót ismét meg kell magyarázni, mert kevés olvasó tudja *sagma* jelentését, de hogy a bál 50—100 fontnyi sulyú valamely köteget. málhát = [bürde. bündel] p. o. dohányt, kendert. lenet, gyapjút s hasonló árút tett, azt a nép is tudja.

Művök 371. lapján szerzők a *postergálni* ige szót így magyarázzák: megvetni, visszaütasítani. Nem úgy van. Postergálni = post terga tenni, hátra tenni. elhanyagolni a dolgot, a kötelességet, valaki parancsát, rendeletét, kívánságát. Barbár latinság, de így van.

379.. 420 lapon kiadók e kérdésre: kik lehetnek *regiusok* = királyi emberek? Így felelnek: azon világi egyének, a kik mint idéző, vallató s. a. t. biztosok járnak el s utalnak a Hármassal. k. II. r. 19. tit. 2. §-ára. De e magyarázat újabb magyarázatot kíván. Hát ezek — kórdelem — kik voltak? A megyei és székely székekbeli tábla-bírák = assessorok. 1848 előtt minden jogvégezett. néha 6 gymnasiumot végzett nemes ifjú megyéjében vagy székében annak Tisztségei előtt a gyakorlati életben előforduló politikai és törvényes eljárásokból, a megye és szék szokásos törvényeiből sat. vizsgát tett, s egy erről a főjegyző aláírása alatt kelt bizonyítvány mellett a táblabírák sorába felvétetett, föleskettetett s az ily táblabírák aztán megyéjük és székük területén minden ilyen politikai és törvényes meghagyásokban és kiküldetésökben eljárta s a főispánhoz vagy főkirálybíróhoz jelentést tettek, s jelentéseik fel a legfelsőbb udvarig hiteles és bizonyító erővel bíró hivatala okiratok gyanánt fogadtattak el. Én is így tettem le a vizsgát, kiterjedve a hazai törvényekre is 1846-ban. a mikor mint okleveles ügyvéd Marosszék táblabírájává neveztettem ki. A vármegyék és székek Derék- és Viceszékeik bírleit ezek közül választották. sőt a közigazgatási tisztviselők is ezek sorából kerültek ki.

A 467. lapon egy helyhatósági szabályban ily hely jő elé: a profugiumok megakadályozására az alsó járásban, *plajások* vannak, a felsőben gornyokok. Kiadók így magyarázzák az elsőt: plajaso = határszéli őr. Ez barbar latin szó = plaja, németül playe = ló és gyalog átjáró ösvény, útszoros, őrállomás a havasokon, plajaso magyarul: plajás. A *plaja* e szerint határt, mesgyét. határszélét jelent. a plajás határszéli szoros-ört, út-ört; a szathmári béke után a székely és oláh határőrezredek felállításáig [1764—67] e czélra s a csempészet, pestis. katonaság elől kiszökők meggátolása végett állítottattak. A megyék s székek állították őket s fizették.

Ily tévedés forog fenn a *contraso* szó jelentése s grammatikai alakja iránt is. A harminczadi és sóhivatalnál úgy tapasztalattik — mondja egy végzés — hogy a kontrasok száma nem csak a szükségnél több, hanem a tehetősebbekből is állítottattak. Erre a kiadók megjegyzik: *contraso* = ellenőr, controller [kamara tiszt.]

Nem úgy van. A *contraso* nem magyar, de *dicasterialis stylusi* barbar-latin szó. Értetnek alatta a sóbányák körül alkalmazott oly szolgálak, a kik a sóskútakat, sótelepeket, felhagyott bányákat őrzik, sós vizet merítő, kősót vágó csempészöket üldözik, s ha lehet, letartóztatják. Legszokottabb nevök volt: *salis contraso*. Nem ellenőrök tehát, de só- és sósforrásőrök.

Az 597 lapon a kiadók *filivatum* szót így magyarázzák: egyenként, helyesen: *ivenként*. A 636 lapon Szeredahely mezőváros és szék Constitutiójában a 6-ik pontban ez áll: *vincas et hostros aliosque fructus domum ferendi causa frequenter nemini licitum est*. A »vinca« szót, a mi borostyánlevelű füvet jelent, vagy meg kellett volna kiadóknak magyarázni, vagy kérdőjelet tenni utána; a »hostros« szót botros-ra igazítani meg, a mi szőlő-gerezdet tesz.

Végül az I. lapon a maroszséki székely bírák közt előfordúl egy: *Simon de Sancta Civitate*. Erre nézve megjegyzem, hogy kiadók elfogadhatták volna Szabó Károly azon nézetét, hogy itt az oklevél másolója a *Civitate* szót: »Trinitate« szóval cserélte fel, mert szent város ott nem volt, *Szentháromsáj* nevű falu ellenben volt, ma is van, s a többi bírák is mind e környékből valók. ¹⁾

Azzal zárom be közlésemet, hogy én *jóhiszeműleg* mondtam sokban határozottan más véleményt, mint a minők a szóban levő mű kiadóié. Nálunk ezek még nyilván formulázva nincsenek. A miket én nem helyesnek, mások annak láthatják. A miket én ajánlok helyesebbek gyanánt, szintén roszaknak bizonyíthatnak; de csak nyilvános megvitatás alapján, a mit az ügyre nézve kívánatosnak és szükségesnek tartok, s részemről indokolt, érvekkel támogatott helyreigazítást, czáfolatot — vagy nevezzük bárminek — szívesen fogadok, sőt, ha azok meggyőzők, el is fogadom. Azt hiszem, az akadémikusok tiszte az akadémia kiadványainak szabatosága, kritikailag hiteles volta és teljes megbízhatósága felett örködni.

JAKAB ELEK.

A „Milieu“ a Történelemben.

Dr. *Ratzel Frigyes*. A föld és az ember. Anthro-po-geographia vagy a földrajz történeti alkalmazásának alapvonalai. Fordította Simonyi Jenő.

Kiadja a M. Tud. Akadémia. Budapest, 1887. 623 lap.

— ELSŐ KÖZLEMÉNY. —

A természet különböző hatásait az emberre, — melyeket a francziák az oly klasszikussá vált »milieu« (környezet) szóban összegeznek — már a legrégebb gondolkodók is észrevették, de megfigyelésük e téren alig egy pár ötletre szorítkozik. Montesquieu,

¹⁾ *Székely Oklevéltár*. I. köt. 1872. 162. lap.